

Мр Томислав Петровић
Јагодина

УДК: 930.85(497.11 Јагодина)"1851/1912" ; 027.022(497.11)"1851/1912"

ОСНИВАЊЕ И РАД ПРВОГ ЧИТАЛИШТА

Апстракт: *Читалиште у Јагодини улази у ред најстаријих читалишта у Србији. Основано 1851. имало је у свом развоју бурну историју, успоне и падове, прекиде у раду. Овај рад је настао као прилог изучавања културне историје Јагодине у другој половини 19. века. Рад прати развој Читалишта од оснивања па све до прерастања, најпре у читаоницу а затим у библиотеку.*

Кључне речи: *читалиште, књиге, новине, Друштво српске словесности, грађанство, читаоница, Ђура Јакишић.*

ОСНИВАЊЕ ЧИТАЛИШТА У ЈАГОДИНИ

Трагајући за архивском грађом нисмо успели да пронађемо податке о акту оснивања и оснивачу. Први податак о постојању Читалишта налазимо 1851. у Извештају Друштва српске словесности у коме се оно помиње као корисник Гласника Друштва.¹

О постојању и евентуалном раду Читалишта нема података све до 1857. када новине пишу да се одржавају балови у корист Читалишта, које по свему судећи напредује²

Читалиште је и даље корисник Гласника Друштва српске словесности и у свом фонду има књиге и то: Гласник 1-8, Изводи за нову српску историју 1, Грађа за српску граматику 1, 2, Ксенофонтове знаменитости, М. Т. Цицерона Књига о дужностима, Часови благовенија, Астрономија, Кратка историја Грка и Турака, Физика, Астрономија, Логика, Јестествено земљописаније. Разговори за образовање срца и душе и Забава за децу.

Те године, тачније августа 1857. потпредседник Читалишта Коста Михаиловић захвалио се Друштву српске словесности за примљене књиге на дар „које ће у својој библиотеци хранити“.³

Годину дана касније, 1858. Српске новине су објавиле да „Читалиште наше, на срамоту свију нас скоро ће пасти јер чланови неће да плаћају чланарину. Изговарају се да ниједанпут нису ушли у Читалиште. Претплата

на новине није послата и више никаквих неће бити у Читаоници. Остало је још мало наде у Скупштину која је заказана у прву недељу. Читаоци желе да се Читалиште одржи, али питање је да ли то желе и трговци, чуће се. Треба жалити оне људе који су толико труда и речи потрошили“.⁴

Две године касније, 1860. године у Српским новинама налазимо још један допис из Јагодине: „Има већ неколико година како је овде заведено Читалиште, али се некако видело да слабо напредује. Кривица је без сумње била до наше нехатности. Сад ми је мило што могу јавити да довољно доказа има о пробуђеној љубави наших суграђана к подвести и усавршавању. Један од најпознатијих је у томе што је сада Читалиште наше такорећи обновљено. Ваља казати да и старешина окружни много томе помаже својим побуђивањима и предњачењем.

Читалиште је сада уређено да се можемо слободно надати дугом опстанку његовом и поузданој отуда за нас саме великој ползи. Новина има доста и уредно нам долазе. Чланова је велики број и што је најглавније доста их свагда походе Читалиште. Нема се потребе хвалити их за то дело које ваља да чине грађани просветни или бар просвећењем тежећи. Бојим се само да ова љубав после неког доба не охлади као што то чешће то код нас бива. Али се ипак уздам да се данас свуда поња (схвата) да само просвећењем човек може постати оно што ваља да је и као човек и као грађанини као члан народа и фамилије. Знање је дан а незнање ноћ, казано је давно: да се ипак дозна каква је разлика између путовања дању и ноћу не треба нимало муке ни другог искуства. Повторавам г. начелник сасвим одговара своје позиву потпомажући

¹ Стаматовић, Десанка, Читалишта у Србији у XIX веку, Београд, 1984, стр.

² Српски дневник, бр. 10 од 3. фебруара 1857.

³ Архив САНУ, А 1427

⁴ Српске новине од 7. јануара 1858. бр. 1

опште корисна заведења, али му за то лепа хвала“.

И поред свих настојања и покушаја да се на Скупштини реши питање опстанка Читалишта, оно се није одржало пошто се не налази у попису 1860.⁵

Поново 1868. године Општина је решила да се уведе Читаоница, „тога ради за ту цел, је себи и стан набавила. Уз ову за нас драгоцену вест још неколико кратких саопштења: ради се на оснивању недељне школе, учитељски зборови већ постоје. Позоришна дружина такође, која има правила. Прву представу ће давати за Мали Божић. Код свију свесних грађана Дружина наводи одзива, па и код Општине.“⁶

У Извештају окружног начелника из 1869. каже се да је „одбор ове обштине Закљученије своје донео да се Читалиште као обштинско Установи и по овом Закљученију Читалиште је овди већ отворено“.⁷

Према томе Читалиште је обновљено пре 11. јануара када је датиран поменути извештај. И лист Србија у свом првом броју 1869. потврђује да је Читалиште обновљено.

О овом је Начелство обавестило господина Министра ради знања и примећује да је отварање Читалишта у грађанству доброг одзива нашло.⁸

И у листу Србија дописник из Јагодине јавља да је Дружина јагодинске омладине давала беседу са играчком 12. јануара у корист своје читаонице.

ЂУРА ЈАКШИЋ У СУКОБУ СА ВЛАСТИМА

У Просветном гласнику из 1881. године нема података о броју чланова Читалишта, о новинама и књигама. Јагодински округ је имао тада 62.179 становника, а Јагодина 4.429 становника. Писмених становника је у Јагодини било 1.365 или 30% од укупног становништва, а у целом јагодинском округу било је 1.585 писмених. Читаоница у Јагодини је имала 9 српских књига и 9 листова.⁹ Од 11, колико је у фонду било 1857, остало је 9; а сачувано је сих 8 бројева Гласника.

Иако изгледа мало вероватној нелогично посебно зато што је читалиште и раније постоја-

ло, али је чињеница да су те бројке о књигама и часописима наведене у горе поменутом Просветном гласнику тачне

Овде је потребно напоменути да се у поменутом Просветном гласнику из 1881. први пут срећемо са новим термином Читаоница

Ова вест има своју потврду у листу Србија. Говорећи да је отворена недељна школа, дописник додаје: „Имамо и Читаоницу која је као што се већ зна беседом добила лепу суму да себи набави књиге. Имамо још и позориште, имамо публику која у позориште долази“.¹⁰

После месец и по дана, 18. марта 1869. године дописник Србије у броју 31. пише између осталог: „Што се Читаонице тиче једва се једно утврди. Број чланова има преко 80, и то служи на част Јагодини.“¹¹

У име Читаонице јагодинске обратио се 22. октобра 1870. секретару Српског ученог друштва Петар Којић, члан Читаонице, овом молбом: „Одбор Читаонице јагодинске закључио је на свом претпоследњем састанку да се умоли Учено друштво да Читаоници овд. пошаље сва своја досадашња издања цабе, а да јој и у будуће шаље дела која буду излазила.

Ову одлуку реченог одбора је у име истога саопштавам вама овим путем као секретару Ученог друштва с молбом да исту представите Друштву на решење, а о резултату известите или мене или одбор Читаонице наше“.¹²

Али Читаоница је опет престала да ради почетком 1874. Године. Који су стварни разлози за престанак рада Читаонице може се претпостављати. Један од могућих узрока је деловање Ђуре Јакшића као активног члана Читаонице Наиме, у току 1870. и 1871. године у Јагодини живи и ради познати песник и сликар Ђура Јакшић који управо у то време пише политичке сатире и приповетке, због којих долази у сукоб са властима. У исто време је Читалиште јагодинско, /опет наилазимо на термин Читалиште/ како извештава лист Србија у броју 10, од 6. фебруара 1870. године већином гласова својих чланова избацило из свог фонда омрзнути лист Ружа. Иза ове акције сматра се да је стајао Ђура Јакшић.¹³

Емило Ј. Цветић, пишући о службовању Ђуре Јакшића у Јагодини, каже да је Јагодина имала у то доба доста „интелигентних људи који су могли издржавати своју Читаоницу, Певачко

⁵ Српске новине од 1860, бр. 60

⁶ Србија бр. 1. од 27. децембра 1868.

⁷ Архив србије МП ИВ 756-1870 Н 165

⁸ Архив Србије МП Ф ИВ 758-70

⁹ Просветни гласник, 1881.

¹⁰ Србија од 27. јануара 1869. бр. 13

¹¹ Србија од 18. марта 1869, бр. 31

¹² Архив САНУ, А 2923

¹³ Скерлић Јован, писци и књиге, Београд, 1956, стр. 371-417.

друштво и Дилетантско позориште. Читаоница је била најглавнија и њу је материјално највише помагала општина, мешајући се зато врло много и често у њене унутрашње ствари, она је смењивала председника и нове постављала. Значајан део помоћи читаоница је добијала и од беседа, што их је, по општинском одобрењу, приређивала са певачким друштвом у згради данашње-тадашње основне школе, где су оба друштва иначе била смештена.

Беседе су често даване, јер се свет на њима врло лепо проводио. Читаоница и Певачко друштво напредовали су дивно".

Због слободоумности Ђуре Јакшића и напредних идеја Светозара Марковића дошло је прво одузимање општинске помоћи читаоници, па онда и локала и читаоници и певачком друштву на крају су у таквим приликама оба друштва престала, а њихова имовина разнета.¹⁴

По Скерлићу лист Србија саопштава из Јагодине да су чланови Читаонице већином гласовали да се омрзнути реакционарни шалтиви лист Ружа Михајла Ћелешевића избаци из Читаонице. Следи цитат: „У Србији, бр. 17, 11/23 фебруара, стр. 67. књижничар јагодинске Читаонице је демантовао појединости управо оно што је сачувано у реченици коју је навео и тако сачувао Скерлић“ 25.

У поменутој Србији од 9.марта изашло је „Једно писмо баба Р... и“. Лист Ружа је у једној шали напала Ђуру па се Ђура заверио да ће се осветити. У допису Јакшић говори о јагодинској читаоници и листу Ружи „како је избачен из ње, даље о свом пасивном држању и задатој речи да неће бити члан Читаонице док год у њој буду листови Световид и Видовдан због“ неначелности“.

У свом извештају Министру просвете и црквених дела од 15. маја 1875. помоћник начелника округа Јагодинског Ал.Јоцић/није наведено пуно име/ јавља следеће: „У овдашњој вароши читаоница је отворена 24 . фебруара 1869. године а престала је у јануару месецу прошле 1874, пошто је соба у којој је она смештена била употребљена за трећи разред овдашње реалке.

У прошлој години није било ни прихода ни расхода.

Имовно стање ове читаонице састоји се у 2.328 г. чар.и та је сума дата под интерес са 12%

Општина је ову читаоницу потпомагала само у бесплатном стану. Читаоница се издржавала приређивањем беседа и балова“.

Нема података о томе да ли је Читаоница имала књиге у свом фонду и да ли је примала новине.

Следи: „Начелство округа јагодинског 19. фебруара 1881. јавља господину министру просвете и црквених дела, између осталог, да књиге читаоничке Суд овдашњи није могао изнаћи, нити сазнати куд су ...да као што срески начелници уверавају сем у овдашњој вароши, нигде више у овом округу нема основане читаонице, нити је таква постојала.

...У исто време Начелство учтиво јавља господину министру да се је овде опет покренула мисао и склопљено друштво да се опет читаоница у овдашњој вароши отвори но то још није остварено“ (начелник окружни Стев. Лукић)

ОД ЧИТАЛИШТА ДО „ГРАЂАНСКЕ ЧИТАОНИЦЕ“

Истраживаче и читаоце ће свакако занимати коју и какву је опрему имала Читаоница на располагању: шест зелених завеса, две вешалице, једна зелена чоха за астал, пет храстових столова, један велики округли сто, дванаест округлих храстових столица, један храстов орман за књиге, један велики сат у орману, два огледала са позлаћеним оквиром; затим од слика: две слике цара Душана, једна слика кнеза Михајла, једна слика кнеза Милоша, једна слика кнеза Милана, једна слика српских грбова и династија, даље:два пројекта за споменик Михајлу, а затим се наводе карте: карта Европе у великом формату, једна карта Србије, једна карта целе земље, онда један мали глобус и један велики глобус,и једна бела статуа од гипса, на крају један бео чаршав и друге ситније ствари .Од инвентара треба додати два протокола и петнест корица за новине.

Из наведеног инвентара се може закључити да је Читаоница имала неопходни инвентар, да је простор пружао удобности члановима за прегледање књига, читање новина и разговоре о актуелним питањима тога времена.

Такође се може закључити да је читаоница имала солидну опрему, да је лепо уређена и има пријатан амбијент за читање новина, приређивање беседа, па и балова. Да ли је Читаоница имала новине, односно књиге нема о томе података.

У извештају Министарсрва просветних дела Србије у 1881. години види се да је у Србији било свега 7 читаоница и то једна у Београду а шест у окружним варошима.

¹⁴ Архив Србије МП ц ф XV 8/76

У архивама нисмо пронашли податке да је Читалиште радило наредне скоро две деценије, иако је било намера и наговештаја.

Тек 1892. формиран је потпорни одбор од 15 чланова за оснивање Српске књижевне задруге, по чијој се иницијативи обавља рад Читаонице и то у згради где се данас налази Касина Новоформорани одбор је сматрао да треба покренути питање обнављања рада Читаонице, јер то произлази из циљева и задатака Задруге*

Према другим изворима Читаоница је радила у згради преко пута тадашње кафане "Цамбас кафане „(доскорашњи Метал), до радње Саве Крчинца све до 1902. Стални гости читаонице били су млади трговци, међу њима браћа Жика и Коста Ракић, радикали лево орјентисани. Мало је било учитеља чланова Читаонице. Иначе у Читаоници је био служитељ Коста Стојановић из Јагодине, општински службеник.

Читаоница је примала више листова, имала је један орман са око 50 књига. У Читаоницу су долазили ученици основне школе и гимназије. О овоме сведочи Светислав Шумаревић (1887-1977) познати новинар и књижевник који изјављује да је у овој Читаоници 1902. прочитао у новинама да је Александар Обреновић верио Драгу Машин.²⁵

*

25 Србија, бр 17. 1869.

25 Изјава Светислава Шумаревића коју је дао НБ у Светозареву 1974.

Потврду о томе да је Читаоница радила у овом поменутом периоду налазимо у листу Србија од 17. јануара 1896. где пише да Читаоница ради и да се дају беседе са игранком.

Министарство просвете и црквених дела, у потпису министар

Љуб. М. Давидовић, 1904. године доноси Правила о народним књижницама са читаоницама. Већ у првом поглављу у члану 1. се каже да ће се у сваком селу где има школе установити књижница са читаоницом. У трећем поглављу се даље каже да Народном књижницом управља нарочити Одбор за народно просвећивање. Књижничар је наставник месне народне школе. Књижницом се служе ученици и писмени мештани. Министар просвете сатавља спискове књига које ће Књижнице набављати.

Већ 1905. у просторијама Читаонице налази се Јагодинска банка чији је оснивач био радикал Драгутин Пецић, иначе посланик.

Судећи по овом банка је била моћнија и друштву потребнија од Читаонице, јер нема података колико је година непрекидно радила Читаоница у Јагодини у периоду од 1896. до 1911. Највероватније да је слабо радила, а можда често и престајала с радом. Једини податак о постојању Читаонице у Јагодини су Правила „Грађанске читаонице“ у Јагодини од 3. марта 1911. То су уједно и прва правила којима располажемо која пружају доста релевантних података и чињеница о организационом устројству. Читаонице.

Јавна библиотека у Јагодини је основана по указу краља 1909. год. 26 уз коју грађани Јагодине оснивају „Грађанску читаоницу“ у циљу вишег духовног образовања, по свим гранама јавног живота, узајамног упознавања и јачег дружења.

Читаоница се издржавала од улога чланова, добровољних прилога и завештања, прихода од концерата и забава, као и од ванредних прихода.

Вредно је истаћи чињеницу да су грађани сами основали Читаоницу и сами је издржавали без потпоре општине.

26 АС МПс, Ф.42 105 /1909.

Из архиве „Грађанске читаонице“ сачуван је списак чланова који су платили свој залог за 1911. годину. На списку је 125 чланова. За јануар, фебруар и март укупно је уплаћено 293 динара. Списак са евиденцијом о уплаћеном улогу је потписао Јован Чолић, професор. Месечно је уплаћивано по један динар. Од 125 чланова 11 чланова није уплатило свој улог.

На основу уплаћене квите од 11. маја 1912. потврђује се да је послужитељ Андра Бркић примио од благајника 30 динара за месец мај исте године.

Такође на основу признанице бр. 5 „Грађанска читаоница“ у Јагодини платила је за лист „Српску заставу“ на име претплате од 1. априла 1912. до 1. јула исте године за три месеца свега 4 динара. Признаница је оверена овалним печатом Уредништва „Српске заставе“, Београд, за административне Српске заставе Заг. Новаковић.

Библиотека располаже у својој архиви копијом признанице којом станица јагодинска признаје да је читаоница платила код њеног новинарског одељка за 1912. годину доле означене новине за јул, август и септембар и то: Политика, Правда, Штампa, Вечерње новости, Пијемонт, Трибуна, Самоуправа, Мали журнал, Балкан и Трговачки гласник.

Библиотека у Јагодини, схватајући озбиљност посла израдила је Правила 27.

27 Гаврило Ковијанић: Архивска грађа о Народној библиотеци, књ.1/1821-1881/Народна библиотека Србије, 1990, стр.576-578

Tomislav Petrović, MA
Jagodina

Summary

ESTABLISHING AND WORK OF THE FIRST READING-CLUB

The paper is dedicated to establishing and work of the first Reading-club in Jagodina. By the historical sources, the Reading-club in Jagodina, has been mentioned for the first time in 1851. and it was the very first year of the regulary beginning of the work of Reading-club in Jagodina.

The paper following the development of the Reading-club, since the middle of 19th century, till the beginning of Balkan Wars (1912). As an very important symbol of modernisation and European culture, the existing and developing of Reading-club proved, in some specific way, that inhabitants of Jagodina, in the second part of 19th century, have reached some cultural level, approaching to European. The due attention have been dedicated to significant Serbian poet and painter Đura Jakšić, who has been certainly, the most significant member of the Jagodina's Reading-club in the time.